

12

Kā i ka Mōlī a Uhiā!

Ke a'ō 'ana i ke kākau uhi Hawai'i

Kalehua Krug

Ho'olauna Mua

'Auhea 'oukou e nā kumu akua, nā kumu ali'i, a me nā wēlau ali'i. He wawalo hō'ihi kēia na kahi leo kuolo o ke Kaiāulu. I ō nā kai 'ewalu, mai ka wai huna i Kīlauea a hiki loa aku nō i ka wai huna o Lehua, he kipona aloha kēia o ka i'a lēkei i ku'u lāhui aloha. Aloha kākou. Ua hele a laua'e a henoheno maoli ka 'ikena o nā kupa lehia o nei pae 'o Hawai'i. He 'ike nō ia i laha a manana ma nā kihi 'ehā o ka honua. Ua lilo ia 'ikena i 'ike i ho'ohihi 'ia e ko ka honua po'e lehulehu. Ma ka piko nei na'e 'o Hawai'i, he 'ikena ia e hō'alo 'ia nei e ka hapanui o nā kānaka noho pa'a ma kēia 'āina. Ma nā hanauna makule o ko'u 'ohana, ua 'ikea ko lākou hō'alo pū 'ana me ke kukupa'u loa 'ana. Kohu mea lā, ua piha lākou i ke 'e'ehia. He ha'ō wale ho'i.

He mau kumuhana ko loko o nei palapala na ka ihu pani. I palapala 'ana kēia e 'uwehe a'e ai i nā hi'ohi'ona ko'iko'i loa o ke a'ō 'ana i ke kākau uhi Hawai'i ma kona 'ano ho'ona'auao pono'i iho nō. I palapala pū nō ho'i ia e hu'e ai i nā kumuhana ko'iko'i e no'ono'o ai ma ke a'ō 'ana i kekahi 'oihana Hawai'i. 'O kekahi mea nui o kēia 'uwehe a hu'e 'ana ka hō'ea 'ana o kākou a pau e komo nei i kēia palapala i ka pae like o ka no'ono'o 'ana no ia mea he 'ikena Hawai'i maoli. Eia na'e, 'a'ole e wehewehe 'ia a e kuhikuhi pono 'ia ia 'ano maoli o kekahi hana Hawai'i. He mau ala wale ana nō ko loko o nei palapala e kaupoana ai a e kālailai ai i ke a'ō 'ana i nā 'oihana a kākou e kapa nei i kēia mau lā he Hawai'i.

Wela ka honua

Ma ka 'akahi o ko'u a'ō 'ana, ko ka mea kākau a'ō 'ana, i ka 'ōlelo Hawai'i, ua hele nō ko'u 'ohana a hopohopo. Ua ho'omau akula nō na'e au i ke a'ō me ka ha'aheo loa. Ia wā, e hui ana au me kekahi po'e i kākau uhi 'ia ma ke 'ano o i kapa 'ia ai he "kahiko." Ma ko'u 'imi 'ana i ka inoa o ka mea nāna ia hana, puka maila ka inoa 'o Keone Nunes. E ka mea heluhelu, he inoa ko'iko'i loa kēia e ho'omaopopo ai 'oiai 'o kēia kanaka ka mea nāna i ho'oulu nui mai i ka mea kākau nei ma ko'u 'imi 'ana i ka 'ikena Hawai'i. Aia ho'i, ua kipa nō au i ke kanaka kākau. 'Akahi hui 'ana nō, 'akahi pū nō ho'i kau 'ana o ka weli ma luna o'u. Ua pākele akula nō au.

Lilo loa ihola ko’u no’ono’o i ke kumu o ko’u hopohopo i ke kākau ‘ia ‘ana o’u. ‘A’ole nō au i hopohopo iki i ko’u kākau mua ‘ia ‘ana i ka mīkini kākau haole. Nūnē nui hou ihola au. Ma ia nūnē ‘ana, komo loa akula au i ka heluhelu ku’upau ‘ana i nā mo’olelo Hawai’i i pa’a ma ka ‘ōlelo Hawai’i, ‘o nā mea ho’i i pili i ka ‘ikena kupuna. ‘O ko’u ‘ike akula nō ia i kekahi ‘ano kuana’ike ‘oko’a i wehewehe ‘ia e nā mea kākau o ia au. ‘Ike pū akula au, ‘a’ole nō au i kūkulu piha i ko’u mana’o no ia mea ‘o ka Hawai’i ‘ana. Me ke ka’ulua ‘ole, ho’i akula au i mua o ke kanaka kākau ‘o Keone e ho’āla a’e ai i kēia mau mana’o.

A hō’ea au i mua o kēia kanaka, e lelele ana ka houpo no nā mana’o e ka’ā ana ma waena o māua. Ma ka ho’omaka ‘ana o kā māua ‘ōlelo ‘ana, e ō aku ana ka malani o nā kumuhana wala’au. ‘A’ole ‘emo, ‘o kona nīnau pololei maila nō ia ia’u me ke kāwala ‘ole, “He aha ke kumu e kākau ‘ia ai ‘oe?” ‘O ka pane akula nō ia, “No ka mea, ‘o ka hana ia a ko’u mau kūpuna.” Ua komo akula māua i loko o kekahi wā kūkā lō’ihi a kūkonukonu no ka waiwai o ka pono kupuna Hawai’i. Mai ia wā kūkā o māua, ‘a’ohe pōina iki o nā mea a māua i wala’au iho ai. Ua lilo pū ia pane ‘ana o’u i mākia nui o ke ola o nei mea kākau.

Ea mai Hawai’i nuiākea

Ma mua o ka holomua wale o kā kākou mo’olelo, e kū pōkole kākou e kūkā ai no ia mea ‘o ka ‘ikena Hawai’i. Penei ko ka lāhui kanaka Hawai’i a’oa’o ‘ia ‘ana maila e Joseph Poepoe no ke ‘ano o ia ‘ikena penei:

E hoomaopopoia, he lahui kakou me ko kakou Moolelo Kahiko, i ano like loa aku me ka moolelo kahiko o ka lahui o Helene; a he mau mele kahiko hoi ka ko kakou mau kupuna i like aku a i oi aku nohoi ko lakou hiwahiwa ame ke kilakila i ko na mele kaulana loa o ua lahui Helene nei.

He hoa like ke kūlana o ka lāhui Hawai’i me ko ka lāhui Helene. He mea nui ia lāhui Helene i nā mo’olelo kaulana o ke au nei. Na ka ‘ikena o ia po’e i ho’okumu i ka nohona e laha nei i Hawai’i a me ke kahua o ko Amelika kuana’ike e manana nei ma Hawai’i. Ma muli o kēia like ‘ana, he kūlana ki’eki’e pū nō ko ka lāhui Hawai’i a me ko kākou ‘ike lāhui.

I ke au nei, ua lilo ka ho’ohālikelike ‘ana iā kākou iho me nā lāhui ‘ē a’e o ‘Amelika i mea ma’amau iā kākou. ‘O ka ho’ohālikelike ‘ana ho’i kēia o ke kuana’ike ‘Amelika me ke kuana’ike o nā kūpuna i noho ma Hawai’i ma mua o ko Kāpena Kuke ‘ō’ili ‘ana ma nei pae. Ma nei ‘ano ho’ohālikelike ‘ana na’e e ‘āhewa ‘ia ai kākou. He ‘āpono nō ia i ka na’i ‘ana o ko ke au nei mau mana’o nui i ko ke au kūnewa akula. He ‘āpono nō ho’i i ko kākou na’i ‘ia ‘ana iho na kākou iho nō. Me ka mana’o ho’i, aia ke kūlana kilakila o ka lāhui Hawai’i a kū like ia me ka iwi hilo o ka lāhui nāna i pōā i ko kākou ‘āina a me ko kākou po’e. Waiho maila ‘o Poepoe penei:

Ua piha ko kakou mau mele me na hoonupanupa ana a ia mea he aloha; piha me na keha ana no na hana koa a wiwo ole a ko kakou poe ikaika o ka wa kahiko; ka lakou mau hana kaulana; ko lakou ola ana ame ko lakou make ana. Aia ma loko o ko kakou Moololo Kahiko na Mele a me na Pule Wanana, na mele ha'i-kupuna a kuauhau hoi.

Na nei 'olelo e kahi mai i nā mea nui o nā kūpuna. Ma loko o kēia mau mo'olelo kahiko, kahi e loa'a mai ai 'o ka 'ike o nā pule, nā mele a me nā inoa 'āina a 'ohana ho'i. 'O nā ha'awina nō ho'i ia i a'o 'ia ai nā hanauna o ke au ma mua i ke 'ano o ko kākou lāhui a me nā lōina e pono ai (Krug).

Ma ka hue 'ike kupuna i 'ale'ale loa, aia nā ha'ina nane e 'ō'ili hou a'e ai ke 'ano maoli o ka po'e kanaka o Hawai'i. I waihona 'ike nō ia e kū ho'okahi ai ka lāhui Hawai'i i lāhui hanohano a kū kilakila. Ma kēia palapala, e ka mea heluhelu, e kahe ai kēia 'ike a hālana me ka mana'o ē he 'ikena ia e ola ai nā hanauna e kūnewa a'e nei. I palapala kēia e ahuwale ai ke kū ho'okahi 'ana o ka 'ikena lāhui Hawai'i nona pono'i iho. 'A'ole nō he hope e ho'i aku ai me ka hō'oi'a'i'o 'ana i ka waiwai o ko kākou 'ikena ma o ka ho'ohālikelike 'ana aku me ko ka haole. He au hou maila kēia no ka hanauna halehale loa nei e 'āahu ai i ka nani o ka 'ikena kupuna.

Kūkulu o Kahiki

He mo'olelo

E ka mea heluhelu ē, i ka pa'a 'ana o ka lā e kākau uhi 'ia ai ke alaniho ma ko'u wāwae hema, lu'u loa ihola au i loko o ka ho'omākaukau no ia lā. Nīnau hele akula kēia i ka'u mau kumu a pau no ka lōina e pono ai kēia 'ano kākau 'ia 'ana. Ua hele a nui 'ino nā mana'o 'oko'a no ka lōina e pono ai kēia 'ano 'aha kākau a'u e komo ana. Ma muli o ka nui mana'o o ka'u mau kumu, ua lilo ia i mea e 'oi aku ai ko'u huikau a me ka lo'ohia. Nīnau akula nō ho'i au i ke kanaka kākau uhi a wahi āna, 'a'ole e 'ai i ka pa'akai he nui. 'A'ole pū e puhi paka a inu lama i ka pō ma mua o ke kākau 'ia 'ana. Nīnau hou akula au penei, "he aha na'e ka lōina kupuna e pono ai kēia 'aha?" Hene iki mai 'o ia, "nāu e koho i ka lōina e pono ai 'oe."

He nani ia, na'u ka lōina e koho aku, ua noi'i au ma nā mo'olelo a me nā nūpepa 'olelo Hawai'i e 'imi ai i nā 'ano lōina e pono ai ke komo 'ana i ka 'aha kākau. Laua'e 'ia akula nō nā mana'o no ka Makahiki, ka hālau hula, nā lōina kahuna a me ka ho'omana. 'A'ole na'e i aea mai kahi lōina e pili ana i ke kākau uhi 'ana. He mea 'ē ka hopohopo i ka loa'a 'ole o kekahi ha'ina pa'a. Ia wā, mālama akula au i ka lōina 'ohana i a'oa'o 'ia mai e ko'u Tūtū a 'o ko'u hele akula nō ia i kai e pule ai.

I waena o ko'u pule 'ana, hā'upu ihola au i ka noho 'ana me ko'u kupunahine ma ko'u wā kamali'i. He wahine 'o'ole'a loa 'o ia e kū ana ma kona mana'o pono'i me ka wiwo 'ole. I kona kuleana ma ka hale pule, 'a'ole 'o ia i pono koho wale aku

nō ma mua o ka ho'oholo 'ana i kāna hana e mālama ai i ia kuleana. Kipa ka'ahelu 'o ia i kona 'ohana a me kona mau hoa ho'omana. Heluhelu nui 'o ia i kāna paipala me ka haipule a i ka wā kūpono, puka ka ha'ina. Ma ka puka 'ana, kū pa'a maoli 'o ia ma luna o kāna i ho'oholo ai ma muli o ke komo pū 'ana o ka 'ike he nui i loko o kāna papahana ho'oholo pili'uhane. He mea ko'iko'i pū ka mālama 'ana i kōā e komo ai ka mana akua i loko o kāna papahana. 'A'ole wale nō 'o ia 'o ka mea ho'oholo. Ho'oholo pū ke akua me ia. Pēlā kāna papahana ho'oholo.

No laila, ma hope o kēia noi'i nui 'ana a me ka nīnau ka'ahelu 'ia o nā hoaloha a me nā kumu nona kēia 'ano 'ike, ua ho'oholo au i ka'u hana e ho'omākaukau ai ia'u iho. Ua pono. Ia wā, nūnē ihola au no ke ana e kākau 'ia ana ma ko'u 'ili. I kēlā wā, he mea ma'amau i ka po'e kākau mīkini haole ke kahaki'i mua 'ana i ke ana me ka hō'ike pū aku i ke kanaka e kākau 'ia ana. Kainō a e hana ana 'o Keone pēlā, eia kā 'a'ole wahi ana i hō'ike 'ia maila. 'A'ole na'e au i pi'oloke iki no ka mea ua a'o au ma ko'u 'imi 'ana i ka lōina kūpono, he 'ikena 'oko'a ko ka Hawai'i a na ko'u Tūtū kēia 'ikena i hilina'i aku. Ho'oholo 'ia ihola, e hilina'i pū au.

I ke kokoke 'ana iho o ka lā kākau, kelepona hou akula au iā Keone (he mea mau ia kelepona 'ana i ia wā ha'alulu o nei keiki 'o au) e ho'opa'a pono ai i nā mana'o a me nā hana e pono ai ia lā. Wehewehe maila 'o ia, he ana ke ana i kapa 'ia no ka inoa 'ohana o ko'u Tūtū. No laila ho'i, inā au mana'o he kūpono, e kono i nā lālā o ka 'ohana nona kēlā inoa a me ko'u po'e kākō'o hou aku. Ha'oha'o loa ko'u luna'ikehala i ia mea 'o ka no'ono'o 'ole i ke kono aku i ko'u 'ohana e hele pū mai me a'u i ka lā kākau. Hō'eleu hou 'ia maila kēia e ko'u pupuāhulu e kono aku i nā hoahānau a me nā lālā 'ē a'e o ko'u 'ohana. I loko nō o ka maopopo ia'u 'a'ole ko'u 'ohana i hoihoi i kēia 'ao'ao o ka 'ike Hawai'i, ua kono 'ia nō. Ma ka lā kākau, ua kipa mai nō kekahi. Ma muli ho'i, holo pono akula nā mea a pau. I ka hopena o ka hana o ia lā, ua mā'ule.

He ki'ina

I loko o ka palapala a Kawena Pūku'i i kapa 'ia 'o "How Legends Were Taught," kākau maila 'o ia e pili ana i ke a'o 'ana i nā mo'olelo. Wehewehe 'o ia i ka pamanawa a'o o ka haumāna e a'o maoli ana i nā mo'olelo a me ke 'ano o ke koho 'ia 'ana o ka haumana. 'Ōlelo 'o ia, ua koho pono 'ia ka haumana, no ka mea he mea nui loa a waiwai loa ka mo'olelo i ka po'e nona ia mo'olelo. 'A'ole kēia mau mo'olelo i hō'ike a kūkā wale 'ia aku ma 'ō a ma 'ane'i. Ua kia'i 'ino 'ia o lilo iā ha'i (1).

I loko o kona 'ohana, 'o Kawena Pūku'i kai a'o 'ia mai i nā mo'olelo. 'Oiai, he mau inoa kapu no ka 'ohana kai komo i loko o ke a'o, 'o ka mo'olelo a me ke a'o ka mea nui a ko'iko'i, 'a'ole ke kanaka. Eia kekahi, 'a'ole ke 'ano ho'omikolohua o ka ha'i mo'olelo ka mea nui (2). Kākō'o pū 'o Ka'ihue ma kāna 'ōlelo penei. Ma ka 'ōlelo wale nō i ka'a ai ka 'ike mai kekahi hānauna a i kekahi a he nui loa nā 'oihana kapu ki'eki'e i pili i ka 'ōlelo 'ana. 'Ike 'ia ka loa loa o ka po'e ho'opa'a

mo'olelo i ka ho'opa'ana'au 'ana, no ka mea ei 'ole lakou, e ola ai ka hapanui o ka 'ike kupuna o keia wa (10–11).

Wahi a Puku'i, ma kahi o ka hiki mai o ka wa e piha ai na makahiki he 'ehiku i ke keikikane, ua malama 'ia kekahi 'aha i kapa 'ia 'o ke "Ka I Mua." 'O ka wa keia i holo ai na keikikane i Mua i ka Hale Mua e a'o ai i ke 'ano o na kane. 'O ka Hale Mua kahi a na kane i 'ai like ai i ka wa i kapu ai ka 'ai pu o ke kane a me ka wahine (Nana 2:39; Tengan 129). Ma loko o ia hale i ku ai na Akua o ia kauhale. Ua a'o mua na keikikane i na pule e malama ai i na Akua. Ma keia wa i ho'omaka maoli ai ka ho'opa'ana'au i mea e kupo ai ka pule 'ana a me ke kahu 'ana i na Akua. Wehewehe 'ia i ke keikikane, ina 'ole e malama pono 'ia ka 'Aumakua a me ke Akua, e ili ana kekahi ho'opa'i 'aumakua ma luna o ka mea hewa. Peia i pa'a ai ka nohona ho'omana a me ka pilina a ia keikikane i kona Akua (Pickens 10).

No nei keikikane, 'o ia ho'i, no nei mea kakau, 'a'ole no au i ka 'ia i mua e like me ka 'olelo a Puku'i. No laila, ua lilo keia kakau 'ia 'ana o'u i 'ano 'aha e ka ia ia'u nei i mua. I 'aha pu ia e 'ike ai no ho'i keia punua manu i ka pa'a o ka 'ehue e lawa ai ka ho'a'o 'ana e lele. No nei lele 'ana, he laila e ho'omaka ai i kekahi mau papahana i pili i ka ho'ola 'olelo Hawai'i, ka ho'omana kupuna a me ka nohona Hawai'i ma ko'u 'ohana. Ma ka pa'a ho'i o ka uhi i ke kakau 'ia, ua lilo ka ma'ule 'ana i ho'ailona e ho'oa 'ia ai ke ahuwale 'ana a'e o ua mau papahana ala i mau kuleana maoli no'u no ia wa aku. Ma kekahi wa koke iho no, noi 'ia mai nei au e Keone e a'o i ka 'oihana kakau uhi ma lalo ona.

Ka Paia Ku a Kane

No ke koho 'ia 'ana

E ka mea heluhelu, e hapai 'ia ana keia koho 'ia 'ana i mea hanohano ia i ke au ma mua. Ho'ike 'ia ihola e Puku'i, 'a'ole no i pono koho wale 'ia aku ke keiki nana e a'o i ka ho'opa'a mo'olelo. Peia pu no ma ka mo'olelo no Kekuhapi'o i kona wa i 'ike 'ia ai no kona loa lua a me kona 'ano wiwo'ole ho'i. I ke kaua kio 'ana ona me na keiki 'e a'e o laila i kai o Napo'opo'o, na ke kahuna o ka heiau o Hikiau i hapai mua i ka mana'o ia Kohapi'olani, ko Kekuhapi'o makuakane, e a'o ia ia i ke koa. 'A'ole no na Kekuhapi'o i hapai mua no kona makemake e a'o i ke koa me ka makilo pu 'ana i mua o kona makua e like me ko ke au nei po'e kamali'i. Ua koho 'ia 'o ia no kona mau hi'ohi'ona e ku makaukau ana i kelā 'oihana (Desha 2).

Kako'o pu 'ia maila e Puku'i. Wehewehe maila 'o ia, na na kupuna o ka 'ohana i koho i na keiki lehia i ka ho'opa'ana'au a me ka no'ono'o hohonu ("How" 1). 'Oiai ho'i ua 'ike 'ia kekahi mau hi'ohi'ona ko'iko'i e a'o ai i keia mau 'oihana 'ike ku'una 'o ke koa a me ka ho'opa'a mo'olelo, kaupona pu 'ia ihola na hi'ohi'ona a Keone i 'ike ai i loko o'u e koho 'ia ai au a me ko'u mau hoa papa kakau he 'eha. Ma ko'u kalailaina, helu akula au 'o ka 'olelo a me ka 'ike Hawai'i mua 'ana kekahi mea nui. Eia na'e, 'a'ole wale no kelā 'o ke koina e komo ai i loko o keia papa a'o kakau.

Ua ho'oholo nā 'ōhua, nā haumāna ho'i, 'o ka ho'omana Hawai'i ko mākou ho'omana i hilina'i piha 'ia.

No ke kahua a'o

I ke au ma mua, he mea nui ke a'o ikaika 'ia o ka ho'omana Akua i nā kauhale a me ke kaiāulu no ka mea pēlā i loa'a mai ai ko ka 'ohana pōmaika'i. Ma o kēia 'ano a'o 'ana i ka ho'omana, kūkulu 'ia no ke keiki, ka haumana ho'i, nā palena o kona no'ono'o a me kona 'ao'ao o ka 'ike, 'o kona kūana'ike ho'i (Pūku'i, "How"). Na ia 'ano pilina ho'omana Akua i kūkulu i kona 'ano a ua lilo kēia wā a'o i mea nui o ke kaumaha a 'ole'ā nō ho'i no ke kū'i'o o ke kumuhana a'o. 'Aole wale nō kēia wā he wā 'ole'ā no ka haumana e a'o ana. He wā pū nō ho'i kēia e 'ole'ā ai ka makua, ke kumu ho'i, e a'o ana i ke keiki. Ua 'ike 'ia nō ma ko Keone a'o 'ana, ua no'ono'o nui 'o ia i ka pilina o nā Akua i ke kākau. Ma ko mākou ho'omaka 'ana i ke a'o, ua noho mākou i ke alo o ke kumu e ho'omālō ai i ka 'ili i kona kākau 'ana. Wehewehe maila 'o Keone e pili ana i ka lele'oi o kēia kuleana ma mua o ka noho wale 'ana nō ma kekahi papa ma'amaui o ke au nei. Ma ia wā, mo'olelo pinepine 'ia akula no ka noho pū 'ana o nā kūpuna a me nā Akua me mākou i ka wā kākau. No laila, ua ho'onohonoho 'ia mākou me lākou.

I ia wā e noho ai me ia, a me nā Akua, nūnē nui ihola au e pili ana i ke 'ano kapu o ke kākau. Nīnau ihola au ia'u iho no ko'u pilina i nā Akua kākau a me ka lawena ho'omana e pono ai. 'O ko'u kānalua akula nō ia no ka mea 'ole nō au i 'ike le'a i ko'u pilina i nā mea e noho pū ana me a'u ma ka moena lauhala like. I loko nō na'e o ko'u kānalua iho, ka'u hana ma'amaui i ia wā, ho'omaopopo maila au i ko'u hilina'i paulele 'ana i nā ha'awina a Tūtū mā ma mua o ke kākau 'ia 'ana. Ma muli o ia hā'upu 'ana, koho akula au i ka noho wiwo'ole 'ana ma laila me lākou.

Eia a'e nā mana'o i ho'onā mai i ko'u kānalua. 'O ka helu 'ekahi, 'o lākou Akua nō ko'u mau kūpuna. Ua mālama mai 'o Tūtū ma kona wā ola, e mālama mai ana nō i kēia manawa kekahi. Pēlā nā kūpuna Akua kekahi. 'O ka helu 'elua, ola lākou Akua i ka hāhau 'ia o ka'u pule. I mana'o ma'amaui iā kākou ka maka'u i ka ho'omana kupuna 'oiai 'a'ohē o kākou 'ike le'a i ia hana ma hope o kona wāwahi 'ia e Mua mā. He ahuwale na'e ke kūlana kūpiliki'i o ka nohona kanaka Hawai'i o ke au nei, no laila e huikala 'ia mai ai ko'u hemahema i ke a'o pono 'ole 'ia. E 'auamo pū 'ia ka hemahema e ke kanaka a me ke Akua i ho'oholomua i ke 'ano o ka nohona nei. He koho ke kāhea inoa Akua, a no ko'u koho 'ana e kāhea iā lākou, e mahalo pū 'ia mai ko'u maliu 'ana aku iā lākou me ke aloha. 'O ke kolu ho'i, "Aia kinaina i Kahiki" (Pūku'i, 'Ōlelo, no. 61). Ola pū au iā lākou. I pau ko'u ola, pau pū ka hiki ia'u ke hea aku i ko lākou mau inoa. Aia nō ko lākou pono ia'u i kā lākou pulapula. He kahua a'o pa'a kēia 'ano o ka ho'omana no ka mea, e 'ole ke kahua 'uhane o kā ha'i hana no'eau Hawai'i ola ai ia 'oihana.

No ke a'o 'ana

Ma ke a'o 'ana i nā keiki o ke ao ma mua, 'o ka nānā 'ana o ka maka o ke keiki kekahi hana mua e a'o ai (Pūku'i, 'Ōlelo, no. 2268). I ka 'ōlelo kaulana, "Nānā ka maka, ho'olohe ka pepeiao, pa'a ka waha," hō'ike 'ia ke kuleana nui o ka mea e nānā a ho'olohe 'ia ana. He 'ōlelo no'eau kēia e hō'ike ai i ke keiki i kona kuleana ma ke a'o 'ana. E nānā a ho'olohe i ka mea e a'o ana iā iā me ka 'ōlelo 'ole aku ma mua o ka hana 'ana i ia mau hana mua a 'elua. 'A'ole kēia 'ōlelo he hō'ailona no ka 'ole o ka 'ōlelo ma ka wā a'o, he ka'ina kēia e hō'ike ai i ke keiki, ka haumana, i ke ka'ina a'o. 'O ka mea ho'ohilu 'ia ma nei hana 'ana ka ho'omākaukau 'ana i kou kahua 'ike ma mua o ka ho'opuka nīnau wale aku.

Ma loko o kēia ka'ina, e kau nui pū ana ka hana nui ma luna o ka makua e a'o ana i ke keiki, 'o ia ho'i ke kumu. No ka mea, e like ana ka hopena 'aumākua e kau ana ma luna o nā kumu e a'o ana i ke keikikāne ma hope o kona kā 'ana i mua 'oia i 'o lākou nā kumu 'ike a ia keiki. Ua 'ōlelo 'ia kēia me ke 'ano no'eau loa, "I maika'i ke kalo i ka 'ōhā" (Pūku'i, 'Ōlelo, no. 1232), i mea e hō'oia ai i ke kūlana ko'iko'i loa o ke a'o 'ana. 'A'ole nō i 'ike 'ia ka maika'i o kekahi kumu ma loko wale nō o kāna mau hana pono'i iho. Ua lilo ka haumana i ana e 'ike 'ia ai ka pono o ke a'o 'ana o ia kumu a me ka walea o ke kumu ma ia 'ike. Pēlā nō ho'i nā kūpuna i a'o ai iā Pūku'i i ka ho'opa'ana'au 'ana i kā lākou mau mo'olelo (Pūku'i, "How"). Pili ka mākaukau o ka haumāna i ka mākaukau o ke kumu a me ko ke kumu mākaukau i ke a'o 'ana.

'A'ole kēia 'ano a'o 'ana he mea e pono hana wale ai nō. He mea i kālai 'ia a ho'omōhala piha 'ia no nā hanauna he nui hewahewa ma mua mai o kākou. I loko o nā mo'olelo Hawai'i ka 'ike e pono ai nā Hawai'i mai ka wā mai o nā kūpuna a i kēia wā 'ānō. 'O ka ho'opa'ana'au 'ana a me ka ho'okikina 'ana aku i ka haumana e ho'opa'a pono i ka 'ike i loko ona kekahi mea nui e 'ike ai kākou i ke 'ano a'o i mana'o 'ia he a'o pololei. Ma ka mo'olelo 'ana mai i ka haumana a me ka paipai 'ana iā ia e a'o aku i kekahi hanauna e like me kona a'o 'ia 'ana i ka hō'ailona a'o. He hō'ailona no nā mea a nā kūpuna o ia wā i mana'o ai he mea nui a kūpono.

I ka noho 'ana i ke alo o kā mākou kumu, ua 'ike mākou i nā mea nui iā ia. Ua ho'omaka mākou i ke kūkā 'ana a me ka ho'opa'ana'au 'ana i nā pule, nā hua'ōlelo a me nā inoa a pau i pili i ke kākau. 'O ka mea nui na'e i 'ike 'ia e mākou ko Keone lawena kākau. Ua hāhai mākou iā ia i loko o nā wahi hana a pau a i mua ho'i o nā kānaka a pau āna i kākau ai. Ua lohe maila mākou i kāna mau 'ōlelo iā lākou a me kona 'ano i mua o lākou. Ua like nō ia me ke 'ano o ko Kekūhaupi'o a'o 'ana i ka lua maiā Koai'a mai. Ma ko lāua ho'okūkū 'ana, ua hiki iā Kekūhaupi'o ke wānana i nā 'ai lua a Koai'a, no ka mea ua 'apo 'o ia i ke 'ano o ko Koai'a lawena lua (Desha 30–33). I ka hopena o kona a'o 'ana, ua hele a 'ālike loa ko Kekūhaupi'o ne'e 'ana me ko Koai'a.

He Hale Kanaka

Ka huliau

Ua ulu nō kēia pūnua nei, kēia mea kākau, i loko o ia a'ō 'ana. I ia wā ho'okahi nō, ua ulu ka 'ohana. Ua ho'opōmaika'i hou 'ia maila mākou e ka hānau 'ia 'ana o kā mākou keikikāne, 'o Ka'ula. No ka po'e kākau kekahi, he mea nui ia i ke ola o ka 'oihana kākau 'oiai ho'i he 'oihana na ke kāne e hana. I loko nō na'e o ia pōmaika'i 'ana, ua ili pū kekahi kuleana nui ma luna o ka mea kākau, no ka mea ua ho'omaka ko Ka'ula a'ō 'ana i ke kākau mai ka wā mai o kona hanu mua 'ana.

Mai ko Ka'ula wā kamali'i, ua ho'omaka 'o ia ma ka ho'opa'ana'au 'ana i ka 'ike a pau e pono ai. Ho'ohēle pū 'ia akula 'o ia i mua o Keone a loko pū o ke kākau 'ana. Nō kēia keiki, ua lilo ke kō'ele a ka hāhau mōlī i kani e nanea ai kona pepeiao. I ka noho 'ana ka hana a kupa i ke alo o ka mōlī, 'ike 'ia akula kona hoihoi a me ke akamai ma ia hana. Ua 'ike pū 'ia kona 'ano mālama kū'e 'ana i ka 'ike kākau. He mea maoli nō iā ia ke kia'i 'ana i kona 'ike a ma ka 'ōlelo ho'okahi wale aku nō o kona makuakāne, ua lawa nō. Kohu mea ala, ua mākaukau 'o ia no ke koho 'ia 'ana e a'ō, e like nō ho'i me ko'u koho 'ia 'ana.

E ka mea heluhelu, ma ko ka mea kākau komo 'ana i kēia au hou 'o ka makua 'ana, ua lilo na'e ia i wā e lauwilli hou ai ka no'ono'o. Ua loli loa ihola ka 'ikena o kēia makuakāne i ka ua mea 'o ka nohona haumana, no ka mea ua kā hou 'ia nō kēia i ke kūlana kumu. He nani ia, 'a'ole i no'ono'o mua 'ia ke kākau i hana ia e a'ō koke aku ai i kekahi 'ōhua, ua paulele akula ka mea kākau nei i loko o ka 'imi 'ana i ke kākau "maoli" a "'oia'io" o ke au nei. Ma ia ala nō na'e kahi i ku'ia ai ko'u nohona haumana i ka lilo koke 'ana o'u i kumu na ka'u kama mai kona wā 'ōkole helele'i mai a 'ānō iho nō. I mea ia a'ō 'ana e lilo ai ka 'ikena kākau i nohona maoli nona a pa'a loa.

Ka ho'oilina

Na ka makuakāne 'ana i ho'oulu i ke koikoina kālailai o ka mea kākau nei 'o au. Lilo loa akula nō kā mākou po'e kākau mau hana a pau i mau kumuhana e kaupona ai, no ka mea 'a'ole nō au i mana'o e lawe 'ia ka'u keikikāne i ke alo o ka pō'ino. Ma ia 'ano kaupona 'ana na'e i ulu ai ko'u ho'ohuoi i nā hi'ohi'ona a pau o ka 'oihana kākau. Ua 'ō'ili maila kekahi 'ano o ke kālailai 'ana, 'o ia ho'i, ua 'ike au i ka mua a me ka hope o nā hana pākahi a pau. Ua 'ono loa ko'u luna'ikehala i nā ha'ina a pau o kāna mau nīnau, eia kā ua makapehu. 'Ō'ili pū maila kekahi nīnau ko'iko'i. No ko'u kālailai nui 'ana i nā koina e koho 'ia ai ka haumana kākau, 'a'ole au i no'ono'o e pili ana i nā koina e puka aku ai mai ka malu a'ō aku.

'A'ole nō i mōakāka ke ākea a me nā palena o ka 'ike a ke kumu e koi mai ana iā mākou e a'ō. I 'ike ia na kā mākou kumu 'o Keone. Aia ho'i, ho'omanawanui 'ia ihola nō kēia mōakāka 'ole, no ka mea e hō'ano hou ana 'o ia i ka papahana a'ō kākau uhi Hawai'i. Ma ka holomua 'ana na'e o ko'u makuakāne 'ana, me ka ulu

pū o ke koikoina kālailai o koʻu lunaʻikehala, ʻaʻole nō i nā koʻu hoʻohuoi no nā lawena e aʻo ʻia ana a me nā haʻawina e aʻo ʻole ʻia ana. Ma waena o māua ʻo kaʻu kumu, ua lilo kēia kālailai ʻana i kumuhana koʻikoʻi e walaʻau nui ai.

I ka lōʻihi ʻana aʻe o ko māua kūkā ʻana no kēia kumuhana, he ʻikea nō, ua ulu ka huoi o koʻu lunaʻikehala i ka paʻa ʻole o ke ala e kaʻi ai ma kēia papahana aʻo. ʻAʻole nō naʻe ia huoi i hopena o ke aʻo hemahema ʻia oʻu. I huoi nō ia i ulu i ka hopena kolonaio, ʻo ia hoʻi, e hoʻohuoi ʻia ana ka maluhia o nā ʻōhua i ke ala waele mua ʻole ʻia, i ka wā hoʻokahi hoʻi o ke ala e ʻimi hou ʻia ana. Ma ke kālailai pū ʻana i ke ala i kaʻi aku nei kaʻu kumu e loaʻa mai ai ʻo kona ʻike kākau, ʻaʻole nō i ʻike ʻia kekahi ala Hawaiʻi piha, ʻoiāi hoʻi, ʻaʻole ʻo ia i aʻo wale ʻia nō ma lalo o kekahi malu Hawaiʻi. Ua “uniki” ʻia ʻo ia ma lalo o kāna kumu Kāmoa, ʻo Suʻa Suluʻape Paulo, me ka ʻānoni ʻana i kona ʻike noiʻi kākau Hawaiʻi e like me ko nā kūpuna i moʻolelo aku nei iā ia. ʻAuhea ʻoukou, he mau kūpuna i ʻike lihi wale nō i kēia ʻoihana ʻo ke kākau Hawaiʻi, ua kaʻa ke kuleana hōʻano hou ma luna o ko Keone mau poʻohiwi, ʻo ia hoʻokahi.

Nānā i ke Kumu

Kā Hou i Mua

No laila e ka mea heluhelu, ua hōʻea mai nō ke kuʻina koʻikoʻi loa o kēia palapala. He hulina mākoeā ka ʻimi ʻana i ka mea poʻohala inā ua moku ke kuamoʻo welo. ʻAʻohe ana kahu nāna e ʻailolo i nā ʻōlohe a me nā kāhuna o kēia hope aku. Aia hoʻi, he nui wale nā ʻāpana ʻike i heleleʻi i ke au o ka manawa. Ma ke kālailai ʻana i kēia heleleʻi ʻana o ua ʻike e ʻike ai kākou ē, he hopena kēia i ili wale maila nō ma luna o ka poʻe o ia manawa. He hopena kolonaio i laulaha ma nā ʻāina a pau i hoʻokolonaio ʻia. No laila i lilo ai kēia heleleʻi ʻana i hoapaio na nā lāhui ʻōiwi a pau i pā i kēia hopena kolonaio.

No nā mea Hawaiʻi i kokoke i ka pau loa, e like me ke kākau uhi, he ʻelua wale nō koho. E hīʻi ma ke alo a i ʻole ma ke kua. E waiho hoʻi a pau ia ʻike me nā kūpuna o ka wā ma mua a i ʻole e noiʻi nōwelo i kona hiʻohiʻona kuʻuna a e kūkulu hou i ia ʻoihana no nā hanauna hou aʻe. I loko nō naʻe o ka paʻakikī o kēia ʻano koho ʻana, ua puka maila he kumu hoʻohālikelike kūpono e hoʻohālikelike ai me kaʻu i hoʻomaka ihola i loko o koʻu ʻoihana. Ua kokoke loa ka nalo pau o ka ʻōlelo Hawaiʻi. A laila, ua kū maila kekahi hanauna ma mua mai oʻu e hoʻōla i ua ʻōlelo lā me ka ʻike ʻole i ke ala pono e hoʻōla ai a me ka heleleʻi nui pū o ka ʻike ʻōlelo. Eia kekahi, ua hana pū ʻia me ka hānai ʻole ʻia o lākou ma ka ʻōlelo i pūʻā ʻia mai ka wā pēpē mai, e like me nā kumu ʻōlelo o nā hanauna o mua. Ua koho lākou e hoʻōla a ua ola nō.

Me nei ʻano kumu hoʻohālikelike i ʻike ai kēia mea kākau, ʻaʻole ka lāhui e hoʻōla ana i nā ʻoihana pākahi e kuakahi ai. E hoʻōla ana kākou i ke kuanaʻike kupuna holoʻokoʻa ma kona kino piha pono, no ka mea ua pili nā ʻoihana a pau i ia

kuana'ike. 'O ka 'ike hula, he mahele. 'O ka 'ike 'ōlelo, he mahele. 'O ka 'ike kilolani a me ka ho'okele wa'a, he mau mahele. 'O ka 'ike kākau, ka'u mahele, ko'u ala, e holo pono ai ke ka'i 'ana o ka 'ike piha o ko'u mau kūpuna aloha. 'A'ole ke kākau uhi i ala e ola wale ai nō ke kākau uhi. 'A'ole ka hula i ala e ola wale ai nō ka hula a pēlā aku nō. Aia ho'i, ma ka nānā 'ana i kekahi 'ao'ao o kēia koho 'ana e 'ike 'ia ai ka hakahaka 'ana o ko ka lāhui 'ikena Hawai'i i ka nele. E nele ana ko kākou kahua 'ike i ka piha 'ole o ke kuana'ike Hawai'i, ka 'ike nohona kupuna Hawai'i ho'i. E hihia ana kākou i ka 'ānoni 'ana i ka 'ikena o nā lāhui 'ē a'e i loko o ko kākou no ka loa'a 'ole o ko kākou 'ike pono'i. Ua lilo akula nō paha ka 'ikena Hawai'i i kama na ka pueo.

No laila, 'oi ai na nā kūpuna i koho i ke 'ano o ko lākou nohona, e noi'i a nānā nui i nā po'opo'o a pau o ia 'ikena e holo mua ai 'o ia 'ikena Hawai'i ma kona 'ano piha. 'A'ole e hulikua 'ia lākou kūpuna a me ko lākou 'ano 'i'o nō. 'A'ole nō ho'i e 'ai pākiko wale aku i nā pūpū papa'aina kupuna, 'o ia ho'i, 'a'ole e koho kikokiko 'ia nā 'ano wale nō o nā kūpuna a kākou e 'aelike ai a e makemake ai ho'i i kēia mau lā. I hana ia e paio ai i ka ili piha 'ana o ka 'ikena o ka po'e malihini o nā 'āina 'ē ma luna o nā hanauna hou o kākou. 'O ka nohona ia o ko kākou mua iho. 'O ka nohona nō ho'i ia o ko kēia hope aku. I mea ia e 'ike ai kā kākou mau haunauna hou aku i ko lākou 'ano 'ōiwi iho. I mea nō ho'i ia e kūkulu pono 'ia ai nā 'oihana Hawai'i me nā pono a me nā lako no 'ane'i.

Ho'okumuhonua: Ke kūkulu hou 'ana i nā 'oihana i nalo

I kēia au e nui nei ka 'iha'iha o ka no'ono'o o kānaka no ka hala 'oko'a 'ana o nā 'ōhi'a lehua he nui, ho'omana'o 'ia mai kākou no ka hopena hele loa o nā mea Hawai'i he kini a lehu. Ua hele a nui hewahewa nā mea kanu a me nā mea ola i kokoke loa i ka hala pau. Pākela ho'i ko kākou po'e Hawai'i minamina 'ana i kēia hala loa 'ana o nā lālā 'ōiwi o Hawai'i holo'oko'a. I ka makahiki 1871, kākau mai nei 'o T.N. Penukahi i kekahi palapala i ka nūpepa e pili ana i ka nalowale 'ana o nā manu kama'āaina o Mānoa. Hō'ike 'ia mai nei na'e 'o ia ma kāna palapala no kona mana'o e pili ana i ke emi 'ana o ka lāhui 'ōiwi Hawai'i.

A ke olelo nei au me ka hookamani ole, no ka emi ana o ka lahui, no ka hiki ana mai o na hale ino ma Hawaii nei, na lakou i hoolaha mai i na mai ino... e like me... na manu kamaaina o kakou nei, a me na mea kanu, pela no ka emi ana o ko kakou lahui, ma ka hiki ana mai o na haole ino.

Ma ka wā like o kēia ho'ohalahala 'ana, hāpai pū mai nei 'o ia no ka like o ke kumu i emi ai ka lāhui me ke emi 'ana o nā manu ma Mānoa. Inā 'a'ole i hiki mai ka haole 'ino, inā nō ke emi 'ana o ka lāhui. Ho'omau akula 'o Penukahi me ka minamina,

nolaila, ke aloha ae nei au i na wahi manu kamaaina o kuu aina hanau, no ka pau loa i ka nalowale, ke hoohuoi mai nei na wahi kama o keia wa me ka ninau mai, pehea ka ano oia mau manu?

Ho'āla 'ia maila ka mana'o ma ka hopena o kāna palapala no ka ho'oponopono 'ia 'ana o nā kānāwai e ka 'Aha 'Ōlelo i mea e kūpale 'ia ai nā manu kama'āina mai nā manu haole 'ino. I ke au nei, ke mau nei nō ka ho'ā'o 'ana e mālama 'ia nā manu, e la'a me ka 'Alalā, i 'ole ia e nalowale aku. A'oa'o maila kā Penukahi palapala iā kākou i kēia wā nei e kūpale pono i nā mea kama'āina a me nā mea 'oiwi, 'o ia ho'i, i nā mea o ko kākou kulāiwi 'o Hawai'i.

No laila ho'i, 'o kā kēia mea kākau nei manu e aloha minamina nei ma nei palapala, 'o ia ka 'oihana kākau uhi Hawai'i i kokoke i ka nalowale. E aha ana lā auane'i ka mea e pono ai kēia 'oihana i kēia hope aku i mea e lohe mau 'ia ai ke ko'ele hiwahiwa? Aia lā ho'i, e ho'omohala hou 'ia ke ala hāiki o kahuna mai kīnohi a pau. E 'imi 'ia nā kānaka nona ka mākaukau e pono ai kēia 'oihana. E ho'opihapiha 'ia nā hakahaka i loa'a ma muli o ka helele'i i ke au kūnewa akula me ko kākou 'ike na'auao o ke au nei. 'A'ole e 'ānoni ho'okalekale i ko kākou 'ike lāhui iho me ko waho 'ike. A 'o ka mea nui loa nō ma luna a'e o nā mea 'ē a'e a pau, e māliu kākou lāhui i ia manu makamae a me nā manu 'ē a'e e nalowale nei.

Hawai'i Pono'i

Ua 'olelo 'ia, "he ali'i ka 'āina; he kauwā ke kanaka" (Pūku'i, 'Ōlelo, no. 531). E nānā kākou i ko kākou mō'i 'o Hawai'i Pae'āina. Ua kūkala 'ia i ka makahiki 1907, mai ha'alele i ka 'olelo makuahine ("Mai"). Eia ke kūkala pū nei, mai ha'alele i kekahi 'ikena o ka Hawai'i. 'O kekahi mana'o ho'olauwili o kēia mau lā ka mana'o no ka hiki i ka Hawai'i ke māliu i kekahi 'oihana me ka hulikua i kekahi. Kohu mea lā, 'eā, 'a'ohē pilina ma waena o nā 'oihana a pau. He pilina ko nā mea a pau i ulu ma Hawai'i mai uka a kai. Pēia pū ka nohona Hawai'i. 'A'ole loa nō nā kūpuna i pono hana wale aku i kekahi mea ma ko lākou nohona. He mau 'āpana nā 'oihana a pau o ke kuana'ike Hawai'i maoli piha. 'A'ole e hiki ana ke kū'oko'a kekahi ma kona 'ano piha kūpono ke 'ole nā 'oihana 'ē a'e.

No laila, e'ou mau makamaka ihu pani o nā mea no'eau kupuna e 'ih'i'ih'i mau nei, i ko kākou pālama 'ana i nā hakina 'ike kupuna e koe nei, e 'ike kākou ē, ua pili nā 'oihana a pau kekahi i kekahi. 'A'ohē ola o kekahi ke 'ole kekahi no ka mea he mau 'āpana kēia mau 'oihana no'eau o ke kino piha ho'okahi o ke Kuana'ike Hawai'i. Eia kekahi. 'A'ole e wailana 'ia nā hana no'eau me ka mana'o ua 'oi aku ka pono o kekahi ma mua o kekahi. 'O ka 'ā'ai 'ia 'ana aku nō ia o ua kino ne-punepu ho'okahi. Na ka 'ike o nā 'oihana a pau e ho'olokolako aku kekahi i kekahi. Na ia mau 'oihana kekahi i kekahi e ho'oikaika. Na ia mau 'oihana waiwai e ho'opa'a i ke kahua Hawai'i 'oia'i'o i 'ole e nāueue a kāpekepeke. Ola nui ka 'olelo Hawai'i a me ka 'ike Hawai'i. E ola iā kākou.

PAPA HELU KŪMOLE

- Desha, Stephen. *Kamehameha and His Warrior Kekūhaupi'o*. Translated by Frances N. Frazier. Kamehameha Schools P, 2000.
- Ka'aihue, Maliakamo'opunawahineopanila DeSoto. *I ka 'olelo no ke ola, i ka 'olelo no ka make: Deconstructing Hawaiian Children's Literature*. 2010. University of Hawai'i at Mānoa, PhD dissertation.
- Krug, [Kalehua] Gary Sherwood, Jr. *He Ha'awina ka Mo'olelo: No ka Ho'okahua 'ana i nā Ha'awina Kaiapuni ma luna o ka 'Ike Kū'auhau o nā Mo'olelo Kūpuna*. 2014. University of Hawai'i at Mānoa, PhD dissertation.
- "Mai Haalele i ka Olelo Makuahine." *Kuokoa Home Rula*, vol. 5, no. 12, 22 March 1907, p. 1.
- Penukahi, T. N. "He mau wahi kamaaina no ka ua Tuahine, ua nalowale." *Ke Au Okoa*, vol. 7, no. 11, 29 June 1871, p. 3.
- Pickens, Alexander L., and David Kemble. *To Teach the Children: Historical Aspects of Education in Hawai'i*. Bishop Museum P. and University of Hawai'i at Mānoa College of Education, 1982.
- Poepoe, J[oseph] M[oku'ohai]. "Ka Moololo Hawaii Kahiko." *Ka Na'i Aupuni*, Buke 1, Helu 57, 1 February 1906, p. 1.
- Pūku'i, Mary Kawena. "How Legends Were Taught." *Hawaiian Ethnographic Notes*, vol. 1, 1602-1606. Bishop Museum Archives, pp. 1-5. <http://kumukahi-online.net/haku-olelo-331/na-kumu-ike/mokuna-iv---moololo-kaao/pukui---how-legends-were.pdf>.
- . *'Ōlelo No'eau: Hawaiian Proverbs & Poetical Sayings*. Bishop Museum P, 1983.
- Pūku'i, Mary Kawena, E. W. Haertig, and Catherine A. Lee. *Nana I Ke Kumu (Look to the Source)*. 2 vols. Hui Hanai, 1972.
- Tengan, Ty P. Kāwika. *Native Men Remade: Gender and Nation in Contemporary Hawai'i*. Duke UP, 2008.

He kupa kēia **Kalehua Krug** nei no ka 'āina 'o Lualualei, Wai'anae ma O'ahu a he kama no Hawai'i pae'āina. No Moloka'i nā kūpuna a he hānai ho'okama na Nānākuli. Nona nō ke aloha nui i ia mau 'āina a pau a me ko laila mau kānaka. 'O ka na'auao 'oiwi nō kāna e 'imi nei i 'ike e pono ai ka lāhui Hawai'i holo'oko'a. He makuakāne 'o ia i hānai a ho'ohiki i kāna mau keiki 'ekolu ma ka 'olelo a me ke 'ano o nā kupuna, 'o ke 'ano ho'i i maopopo iā ia. Mele 'o ia i nā mele Hawai'i. Kūlia 'o ia ma ka 'olelo a me ka 'ike o nā kūpuna. Kālele nui 'o ia ma luna o nā 'aumākua a me ona mau akua. Ma kāna mau hana, he alaka'i Papahana Kaiapuni ma mua i kōkua i ke kūkulu 'ia o kekahi hō'ike 'olelo Hawai'i no nā kula Kaiapuni a he po'okumu 'o ia i kēia manawa ma ke kula ho'āmana 'o Ka Waihona o ka Na'auao i ke awāwa āiwa 'o Nānākuli nei. 'O ke kākau uhi kāna māhele 'ike Hawai'i e pa'u mau nei ma ka nōelo 'ana, ka ho'opālama 'ana, a me ka ho'opili 'ana i ia hana kupuna.

Hawai‘inuiākea Series

Editorial Board

Jonathan K. Osorio, Kahikina de Silva, Craig Howes, C. Manu Ka‘iama,
Lia O’Neill M. A. Keawe, M. Puakea Nogelmeier

The Hawai‘inuiākea Series provides a multidisciplinary venue for the work of scholars and practitioners from the Hawaiian community, a platform for thinkers and doers who grapple with real-world queries, challenges, and strategies. Each volume features articles on a thematic topic from diverse fields such as economics, education, family resources, government, health, history, land and natural resources, psychology, religion, and sociology. Each volume includes kupuna reflections, current viewpoints, and original creative expression.

- No. 1 *I Ulu I Ke Kumu: The Hawai‘inuiākea Monograph*, Puakea Nogelmeier, editor, 2011.
- No. 2 *I Ulu I Ka ‘Āina: Land*, Jonathan Osorio, editor, 2013.
- No. 3 *‘Ike Ulana Lau Hala: The Vitality and Vibrancy of Lau Hala Weaving Traditions in Hawai‘i*, Lia O’Neill M. A. Keawe, Marsha MacDowell, and C. Kurt Dewhurst, editors, 2014.
- No. 4 *Kanaka ‘Oiwi Methodologies: Mo‘olelo and Metaphor*, Katrina-Ann R. Kapā‘anaokalāokeola Nākoa Oliveira and Erin Kahunawaika‘ala Wright, editors, 2016.
- No. 5 *Ho‘i Hou Ka Maui Ola: Pathways to Native Hawaiian Health*, Winona K. Mesiona Lee and Mele A. Look, 2017.
- No. 6 *Nā Wāhine Koa: Hawaiian Women for Sovereignty and Demilitarization*, Moanike‘ala Akaka, Maxine Kahaulelio, Terrilee Keko‘olani-Raymond, and Loretta Ritte; edited and with an introduction by Noelani Goodyear-Ka‘ōpua, 2018.

<https://uhpress.hawaii.edu/bookseries/hawaiinuiakea/>

All volumes in the series are available on Project Muse

Proposals for volume themes may be submitted to:

Dean of Hawaiʻinuiākea School of Hawaiian Knowledge
Hawaiʻinuiākea Series
2450 Maile Way
Spalding 454
Honolulu, Hawaii 96822
hshk@hawaii.edu